

MUUTUSTE SAJAND EESTI MEDITSIIINIS

Saateks

Järjekorras 45. Tartu Ülikooli ajaloo küsimuste number jätkab rahvusülikooli möödunud saja aasta vaatlemist. Seekord on tähelepanu keskpunktis meditsiinivaldkond. Osa siinsete kaante vahele jõudnud artikleid on edasiarendused 2016. aasta detsembris Tartu Ülikooli muuseumis peetud konverentsi ettekannetest, osa aga laekunud toimetusele eraldi.

Tartu Ülikooli muuseumi aastakonverents 6. detsembril 2016 koostöös meditsiiniteaduste valdkonnaga oli orienteeritud meditsiini sotsiaalsele rollile. On ju meedikute eesmärk läbi aegade olnud üks: inimesi ravida ja tervena hoida. Kuidas täpselt, millega ja milleks, kes ja kuidas selle eest maksab jne sõltub siiski iga ajajärgu teaduse arengutasemest, ühiskonnakorrast ja väärtushinnangutest. Meditsiin toimib alati sotsiaalsel taustal ja viimase saja aasta jooksul on nii arstiteadus kui meedikute koolitamine läbi teinud tohutud muutused, mis omakorda on põhjalikult muutnud arsti ja patsiendi rolle.

Kogumiku avaartiklis vaagivad kaks arstiteaduskonna juhtivat professorit Lembit Allikmets ja Ain-Elmar Kaasik Tartu Ülikooli arstiteaduskonna arengut 1960. aastatest uuema ajani, asjalikult võrreldes nõukogudeaegse ja praeguse arstiõppe häid ja halbu külgi. Taasiseseisvunud Eestis on meedikud saanud moodsa õppebaasi ja tänapäeva nõuetele vastavad õppekavad, kuid jälle on probleemiks muutunud noorte õppejõudude pealekasv, sest tegevarst teenib rohkem ja enam pole ka üliõpilaste teaduslikku ühingut, mis nõukogude ajal aitas teadushuvilised tudengid varakult välja selekteerida. Sellise institutsiooni puudumise üle on aeg-ajalt kurtnud ka teiste erialade õppejõud.

Ken Kalling viib lugeja sõjajärgsesse Eestisse, aega, kus nii meedikutele kui bioloogidele dikteeris kommunistlik partei, millist uurimismeetodit või ravivõtet peab kasutama ja tohib kasutada ning milliseid mitte. Autori põhjalik uurimistöö näitab siiski, et tegelikult õpiti ennekõike kasutama õiget retoorikat ja kummaliste ideoloogiliselt põhjendatud teadussuundadega läksid kaasa peamiselt need uurijad, kelle teadushuvi oli ka varem samas suunas liikunud. Parteiliste suuniste varjus oli õiget retoorikat kasutades võimalik teha siiski ka ratsionaalselt põhjendatud teadustööd ja nõutavaid ravivõtteid kombineeriti sellistega, mis olid tegelikult tõhusad.

Kui vaadelda meditsiinis viimastel aastakümnetel toimunud arengut, siis on tavainimese jaoks kindlasti suurima muutuse teinud läbi hambaravi – seda nii ravikabinettide varustuse kui ravivõimaluste poolest, rääkimata faktist, et just see valdkond on üleminekuga turumajandusele läinud peaaegu täielikult erameditsiini kätte. Stomatoloogid annavad ülevaate kogu eelmise saja aasta hambaarstiõppest, teadustööst ja erialaorganisatsioonidest.

Tartu Ülikooli mikrobioloogid on mitmete oma uurimisteemadega olnud teaduse eesliinil. Seda võib öelda nii maohaavandeid põhjustava helikobakteri kui ka mikroobiökoloogia uurimise kohta. Mõlemas uurimissuunas on arendatud välja suured edukad töörühmad paljude doktorantidega, kes aktiivselt suhtlevad vastava uurimissuuna rahvusvaheliste konverentside ja ajakirjadega ning on pärjatud kohalike ja rahvusvaheliste teaduspreemiatega. Täie õigusega võib öelda, et uuringud, mis lõpuks pärjati Nobeli auhinnaga, said alguse juba 19. sajandil Tartus. Ühtlasi on helikobakteri lugu hea näide ka sellest, kui raske on muuta välja kujunenud hoiakuid ja arvamusi, ja kuidas siis, kui murrang on kord teoks saanud, on kõik valmis ütlema: ei noh, kes seda siis ei tea ...

Suurimate muutuste hulgas, mis pärast Eesti taasiseseisvumist meditsiinivallas tehti, oli kindlasti üleminek isetasuvale perearstisüsteemile. See nõudis nii arstide ümberõpet kui õigusaktide põhjalikku muutust, mis oli võimalik vaid mitme ministeeriumi koostöös. Lisaks nõudis see laiemaid mentaalseid muutusi ühiskonnas. Arsti teenus sai hinna ja patsiendist sai klient, kuigi perearsti teenuse eest tasub suuremalt jaolt solidaarne Haigekassa. Eesti kogemus on võrreldes nii mõnegi teise riigiga osutunud esialgsetele raskustele ja vastuseisule vaatamata üsna positiivseks.

Uue sisu ja näo on omandanud ka arsti-patsiendi suhted. Selles on oma roll nii teaduse ja tehnika arengul, mis on andnud paremad diagnoosimis- ja ravivahendid, erameditsiini tekkel kui ka info plahvatuslikult levikul. Arst peab arvestama informeeritud patsiendiga ja parim ravi tuleb sageli leida koos, ravidest rohkem inimest kui haigust. Arstikeskne meditsiin asendub järjest enam patsiendikeskse lähenemisega.

Valdkond, millega patsient ehk alati vahetult kokku ei puutu, on laborimeditsiin. Professor Agu Tamme artiklist saame teada, kuidas Tartu arstiteadlased Euroopa Liidu projektirahade ja Põhjamaade kolleegide kogemuste abil ehitasid alates 1990. aastatest üles valdkonda, mis on äärmiselt vajalik igale iseseisvale riigile. Kõik me oleme ju huvitatud, et analüüsidel, mida tehakse, oleks ka tähendus. Laboriarstid on need, kes töötavad välja kõige efektiivsemad analüüsimetodid ja -vahendid ning panevad paika väärtused, millele peaks analüüsid vastama, et patsiendile öelda, kas tema tervisega on kõik korras või vajab ta arstiabi.

1920. aastail tehti tohutu töö eestikeelse teadusterminoloogia loomiseks. Põhjaliku ülevaate doktor Albert Valdese tööst meditsiini oskuskeele arendamisel ja tema koostööst keelemees Johannes Voldemar Veskiga annab Tartu Ülikooli ajaloomagistrant Paula Pöder. Kui palju võib aega võtta üheainsa meditsiinitermi loomine ja kindistumine, seda näitab Ida-Tallinna Keskhaigla kirurgi Arne-Lembit Kõöbi artikkel, mis käsitleb terminit *lahas*.

Muuseumikogudele pühendatud osa on sedapuhku üsna mahukas. Tartu Ülikooli muuseumi kauaaegne peavarahoidja Leili Kriis on põhjaliku vaatluse alla võtnud muuseumi laboratoorse portselani kogu. Kui paljudes teistes Eesti muuseumides leidub portselanist nipsasju ja tarbekeraamikat, siis sedavõrd rikkalik spetsiifiliste keemia- ja farmaatsialabori nõude kollektsioon on Eestis ainulaadne. Artiklist saame ülevaate nende nõude valmistajafirmadest, üldisest otstarbest ja teedest, kuidas ja millal esemed muuseumi on jõudnud. Laboratoorne portselan on üsna vastupidav ja nii leidub muuseumi kollektsioonis (kui firmamärkide järgi otsustada) ka esemeid, mis ilmselt muretseti 1844 loodud Vene riigi esimesele farmaatsiainstituudile.

Tullio Ilomets ajab kriminalisti detailsuse ja järjekindlusega ühe kadunud kollektsiooni jälgi. 1920. aastate alguses kunstiühingule Pallas annetatud ja seejärel Tartu Ülikoolile müüdnud tuntud kunstikoguja ja metseeni Raadi mõisniku Karl Eduard von Lipharti fotokogu saatus on olnud äärmiselt keeruline, olles mõjutatud nii ülikooli struktuurireformidest, suurematest ja väiksematest ajaloosündmustest kui ka konkreetsete inimeste soovidest, tahtmistest, tegudest ja tegematajätmistest. Nüüdseks on kunagisest uhkest kollektsionist õnnestunud kindlaks teha umbes viiendik, millest väike osa on TÜ muuseumis ja ilmselt suurem osa Viljandimaal ühe kollektsionääri eravalduses (kes pildid prügikasti sattumisest päästis). Ikka ja jälle tuleb tõdeda, et inimeste vahetudes ja olude muutudes kaob järjepidevus ja uued tegijad ei pruugi mõista neile sülle langenud vanade asjade väärtust, ja kui kunagi keegi siiski märkab, millega oli tegu, võib olla juba liiga hilja.

TÜ kunstimuuseumi kuraator Kristiina Tiideberg on leidnud vähetuntud foto, mis kujutab Tartu ülikooli raamatukogu interjööri 19. sajandil. Pildil on muu hulgas näha ka tuntud maalikunstniku Gerhard von Kügelgeni allegooriline maal Aleksander I-st, mis telliti 19. sajandi algul peahoone aula tarbeks. Leid on äärmiselt oluline, sest seni oli selle maali kohta, mis pool sajandit aulat kaunistas ja hiljem raamatukokku välja pandi, teada küll sõnalisi kirjeldusi, kuid mitte seda, kuidas see välja nägi. Teise maailmasõja ajal Voronežis lõplikult kaduma läinud maal aitab mõista nii Kügelgeni loomepärandit kui 19. sajandi alguse Tartu ülikoolis valitsenud vaimsust.

Ajaloolane Janet Laidla, füüsik Kadri Tinn ja keemik Ragnar Saage on võtnud interdistsiplinaarse uurimise alla kaks Tartu tähehornis leiduvat 18.–19. sajandi teleskoobipeeglit. Eesmärk oli ennekoike katsetada peeglite keemilise koostise määramiseks mitteinvasiivset meetodit, mis osutus ka edukaks. Ilmselt rõõmustab selliste võimaluste olemasolu kõiki muuseumitöötajaid, sest keegi ju ei taha museaalidesse auke puurida. Tulemuste interpreteerimine jääb esialgseks, põhjalikumate järelduste tegemine eeldab ilmselt laiemat rahvusvahelist võrdlusalust.

Kogumiku lõpetab Tartu Ülikooli muuseumi aruanne 2016. aasta tööst.